

"DEVONI HIKMAT" ASARINING BADIY XUSUSIYATLARI

Adhamova Irodaxon Ahmadjon qizi

**Farg'ona davlat universiteti filologiya fakulteti filologiya va tillarni o'qitish
(o'zbek tili)yo'nalishi 1-bosqich talabasi**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19881052>

Annotatsiya: Ushbu ishda turkiy tasavvuf adabiyotining yirik namoyandasi Xo'ja Ahmad Yassaviyning "Devoni hikmat" asaridagi ma'naviy-axloqiy va falsafiy qarashlar tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida hikmatlarning badiiy xususiyatlari, ulardagi komil inson g'oyasi, dunyo va oxirat talqini hamda islomiy qadriyatlarning badiiy ifodasi yoritilgan.

Kalit so'zlar: Tasavvuf, hikmat, Ahmad Yassaviy, komil inson, turkiy adabiyot, badiiy tahlil, ma'naviyat, irfon.

Аннотация: В данной работе анализируются духовно-нравственные и философские взгляды крупного представителя тюркской суфийской литературы Khoja Ahmad Yasawi в произведении «Devoni hikmat». В ходе исследования освещаются художественные особенности хикматов, идея совершенного человека, трактовка мира и загробной жизни, а также художественное выражение исламских ценностей.

Ключевые слова: Суфизм, хикмат, Ахмад Яссави, совершенный человек, тюркская литература, художественный анализ, духовность, ирфан.

Abstract: This study analyzes the spiritual, moral, and philosophical views presented in the work Devoni Hikmat by Khoja Ahmad Yasawi, a prominent representative of Turkic Sufi literature. The research highlights the artistic features of the hikmats, the concept of the perfect human being, interpretations of this world and the hereafter, and the artistic expression of Islamic values.

Keywords: Sufism, hikmat, Ahmad Yasawi, perfect human being, Turkic literature, literary analysis, spirituality, irfan.

Turkiy tasavvuf adabiyotining buyuk namoyandasi Xo'ja Ahmad Yassaviy merosi asrlar davomida insoniyatning ma'naviy kamoloti uchun xizmat qilib kelayotgan nodir xazinadir. Uning "Devoni hikmat" asari nafaqat diniy-tasavvufiy g'oyalar majmuasi, balki turkiy tilning badiiy imkoniyatlarini namoyon etgan yirik adabiy obidadir. Avvalo, Yassaviyning "hikmat" tushunchasiga bergan ta'rifiga e'tibor qaratish lozim. Muallif uchun hikmat — bu shunchaki she'r emas, balki "laun-makon"dan kelgan ilohiy haqiqatlarning inson qalbini uyg'otuvchi sadosidir. XII asrda yashab ijod qilgan mutafakkir o'z davrining ijtimoiy va ma'naviy muammolariga yechimni aynan insonning ichki dunyosini isloh qilishdan qidiradi. "Devoni hikmat"ning bosh g'oyasi — "Komil inson" darajasiga ko'tarilish bo'lib, bu yo'l nafsni jilovlash, dunyo matohlaridan ko'ngil uzish va mutloq Haq ishqiga yetishish orqali kechadi. Yassaviy hikmatlarida nafs tahlili markaziy o'rinni egallaydi; u nafsni "ajdarho" yoki "it" obrazlarida tasvirlab, insonni o'zichidagi mana shu dushmanga qarshi ayovsiz kurashishga chorlaydi. "Nafsim meni yo'ldan urib xor ayladi" deya boshlanuvchi satrlarda muallif o'z misolida butun insoniyatga xos bo'lgan ojizliklarni fosh etadi va najot yo'lini faqat tavba hamda riyozatda ko'radi. Shu nuqtayi nazardan, hikmatlardagi ijtimoiy-axloqiy masalalar bugungi kun o'quvchisi uchun ham g'oyatda dolzarbdir. Zero, Yassaviy yomon xulqlar, kibr, baxillik va yolg'onchilikni qattiq qoralaydi, buning aksicha, sabr, qanoat, faqirlik va kamtarlikni yuksak insoniy fazilat sifatida ulug'laydi. Asarning badiiy qiymati uning xalqchil va sodda tilda yozilganligidadir.

Yassaviy o'sha davrning murakkab arabiy va forsiy poetik qoliplaridan chekinib, turkiy xalqlarning jonli tili va barmoq vaznidan foydalangan. Bu esa "Hikmatlar"ning chopar va darveshlar orqali juda tez tarqalishiga va keng xalq ommasi qalbidan joy olishiga sabab bo'lgan. Har bir hikmatning qurilishi mantiqiy ketma-ketlikka asoslangan: dastlab biror ma'naviy holat yoki diniy tushuncha bayon etiladi, so'ngra uning inson hayotidagi oqibatlari tahlil qilinadi va oxirida muallifning o'z-o'ziga xitobi bilan xulosa yasaladi. Masalan, ishq falsafasi tahlil qilinganda, Yassaviy ilohiy muhabbatni inson vujudini kuydirib, uni qayta tug'ilishga majbur qiluvchi olovga o'xshatadi. Bu yerda shoir "Ishq" tushunchasini shunchaki hissiyot emas, balki borliqning mohiyati va insonni hayvondan ajratib turuvchi asosiy mezon sifatida talqin etadi:

Ishq dardini oshiq'larga tuhfa berdi,
Shavq o'tida o'rta-yonib kuydum mano.

Yassaviy bu yerda juda keskin hukm chiqaradi: agar insonning qalbida ilohiy ishq bo'lmasa, u biologik jihatdan odam bo'lib ko'rinsa-da, ma'naviy jihatdan "inson" maqomiga ega emas. Tasavvufda insonning qadri uning jismoniy kuchi yoki aqlining o'tkirligi bilan emas, balki qalbining Yaratuvchiga bo'lgan muhabbati bilan o'lchanadi. Yassaviy ushbu hikmati orqali insonni faqat moddiy dunyo bilan cheklanib qolmaslikka chaqiradi. Uning nazarda, Ishq — bu hayotning mazmuni. Ishqsiz qalb — jonsiz devor, ishqsiz hayot — hayvoniy tiriklikdir. Faqat ishq orqaligina inson o'zining asl mohiyatini topadi va "Komil inson" darajasiga yetadi. Ushbu g'oyalar orqali muallif insonni faqat moddiy ehtiyojlar bilan yashashdan qaytarib, uning ruhiy dunyosini boyitishga harakat qiladi. "Sultonul orifin" unvoni bilan ulug'langan Xoja Ahmad Yassaviy asaridagi ilk hikmatlarning birinchi bandi inson ruhiyatining islohi va ijodkorning yuksak poetik mahoratini to'laqonli aks ettiradi:

Ayo mo'min, kirgil yo'lg'a murod istab,
Jon bahridin o'tgin Rahim Rahmon uchun.
Gunohingga pushaymon bo'l sidqing birla,
Tavba qilg'il rahm etguvchi G'ufon uchun.

Hikmatning avvalgi misralaridayoq muallif nido san'ati (Ayo mo'min...) orqali o'quvchining diqqatini o'ziga qaratadi. Bu yerda "yo'l" tushunchasi shunchaki jismoniy harakat emas, balki Haqiqat yo'li — insonning komillik sari bosadigan ma'naviy masofasidir. Shoir insonni o'z oldiga yuksak murod qo'yishga va bu yo'lda "jon bahri"dan, ya'ni o'z nafsidan kechishga undaydi. Yassaviy she'riyatida har bir so'z muayyan badiiy vazifani bajaradi. Shoir istiora (o'xshatish) orqali inson ruhini cheksiz dengizga (jon bahri) qiyoslaydi. Bu dengizdan o'tish uchun esa tanosub san'ati asosida keltirilgan "tavba", "sidq" va "pushaymonlik" kabi tushunchalar asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, badda qo'llanilgan tazod san'ati (gunoh va tavba qarama-qarshiligi) inson tabiatidagi kurashni ifodalaydi. Inson xatoga moyil, biroq uning qutulish yo'li chin dildan qilingan tavbadadir. Bu jarayonda Allohning "Rahim", "Rahmon" va "G'ufon" kabi sifatlariga qilingan talmihlar asarning g'oyaviy poydevorini Islom falsafasi bilan mustahkam bog'laydi.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, Ahmad Yassaviyning har bir hikmati insoniyat uchun o'ziga xos ma'naviy darslikdir. "Devoni hikmat" asarini o'rganish orqali biz nafaqat tariximizni, balki milliy xarakterimizning shakllanish asoslarini ham tushunamiz. Ushbu asar o'zining insonparvarlik g'oyalari bilan jahon madaniyati xazinasidan munosib o'rin olgan. Uning asari insonni o'zligini anglashga, jamiyatda ezgulik urug'ini sochishga va hayotning mazmunini

faqat moddiyatda emas, balki ruhiy kamolotda deb bilishga o'rgatadi. Bugungi kunda jahon olimlari tomonidan Yassaviy merosiga bo'lgan qiziqishning ortishi uning g'oyalari zamon va makon chegaralaridan osha olishidan dalolat beradi. Insonni o'z ichki dunyosini isloh qilish orqali dunyoni go'zallashtirishga chaqiruvchi bu hikmatlar kelajak avlodlar uchun ham hamisha to'g'ri yo'lni ko'rsatuvchi mayoq bo'lib qolaveradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Ahmad Yassaviy. Devoni hikmat (Yangi nashr). – Toshkent: "G'afur G'ulom", 2012. (Yoki boshqa zamonaviy nashrlari).
2. Haqqulov I. Yassaviy ma'rifati. – Toshkent: "Fan", 1991.
3. Komilov N. Tasavvuf. – Toshkent: "Movarounnahr" – "O'zbekiston", 2009.
4. Ibrohim Haqqul. Ahmad Yassaviy. – Toshkent: "Yoshlar matbuoti", 2001.
5. Sodiqov Q. Turkiy tillarning tarixiy grammatikasi. – Toshkent, 2017. (Til xususiyatlarini tahlil qilish uchun).